

VRIJHEIDSWANDELING

LOOP DOOR EEN STUKJE GESCHIEDENIS VAN UTRECHT TIJDENS WOII

START	PLAQUETTE
PUNT	WOLTER HEUKELS
LENGTE	CA. 6 KM
DUUR	CA. 2 UUR
EIND	BIBLIOTHEEK
PUNT	NEUDE

Ieder jaar staan we op 4 mei stil bij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en van oorlogssituaties en vredesoperaties daarna. Op 5 mei vieren we de bevrijding van Nederland en dat we sindsdien in vrijheid leven. Loop met deze Vrijheidswandeling langs een stukje geschiedenis van Utrecht tijdens de Tweede Wereldoorlog en kom meer te weten over wat er zich heeft afgespeeld.

De wandeling begint bij de plaque voor Wolter Heukels.

Wolter Jacobus Heukels was eerste opzichter bij de PTT (het staatsbedrijf voor Post, Telegrafie en Telefonie) en lid van verzetsorganisatie de Ordedienst. Hij leerde leden van het Utrechts verzet hoe ze via een illegale telefoonpost Duitse telefoongesprekken konden afluisteren. Met deze informatie werd verhinderd dat circa zestig treinen op hun bestemming aankwamen.

Nadat het verzet een bomaanslag had gepleegd op de Jaffa-fabriek in Lombok, waar materialen voor de Duitsers werden gemaakt, werden Heukels en zijn collega Leendert Johannes Lans, op 22 januari 1945 als vergelding op het terrein van de fabriek gefusilleerd.

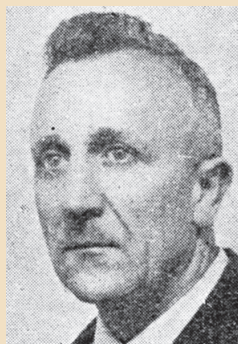

Foto: HUA, 811608

Loop de bibliotheek uit en steek de Neude schuin naar rechts over en loop de Schoutenstraat in.

Foto: HUA 68264

B. SCHOUTENSTRAAT 12 STOLPERSTEIN

De Stolperstein (of struikelsteen) bij nummer 12 is geplaatst ter herinnering aan de joodse Josephina (Fien) Joosten - Groen. Zij werd op 30 maart 1908 geboren in de Vogelenbuurt. In 1914 verhuisde het gezin Groen naar dit pand, waar zij een meubelwinkel begonnen. Fien hielp hier vaak.

Zij was verloofd met Albert Joosten, die in 1942 is opgepakt en in Kamp Westerbork gevangen werd gezet. Albert kreeg toestemming om het kamp te verlaten om op 2 september met Fien te trouwen (zie foto), op voorwaarde dat als hij niet terugkwam zijn familie op transport werd gezet. Na de trouwplechtigheid zijn Fien en Albert samen naar Westerbork vertrokken. Op 9 oktober zijn zij en de familie van Albert naar Auschwitz afgevoerd en vermoord. Voor meer informatie scan de QR-code naast de Stolperstein.

 Ga aan het einde van de straat rechtdoor, steek het Stadhuisplein recht over tot het pand op de hoek met het Oudkerkhof (herenmodezaak).

Op verschillende plekken in de stad raakten gebouwen (zwaar) beschadigd door bombardementen of een neergestort vliegtuig. Dit hoekpand raakte in 1942 beschadigd door een Duitse granaat van het luchtafweergeschut. Op de foto zie je de beschadiging.

 Ga linksaf het Oudkerkhof in.

C. OUDKERKHOF 31 DE DIETSCHE TAVERNE

De Dietsche Taveerne opende in maart 1931 en werd al snel een verzamelplaats voor leden van de NSB. Tijdens de bezetting kwamen er ook veel Duitsers over de vloer. De plek werd zo populair dat het pand op nummer 29 erbij werd getrokken. Na de oorlog werd de eigenaar van de Dietsche Taveerne beschuldigd van financiële steun aan de vijand en geheim NSB-lidmaatschap. Hij werd veroordeeld tot een geldboete en inlevering van het pand op nummer 29.

 Loop verder, steek over en loop Achter St Pieter in. Ga linksaf de Keistraat in en daarna rechts de Kromme Nieuwegracht op.

D. NUMMER 4 EN 12 ILLEGALE PERS – DE BEZIGE BIJ.

Vijf dagen na de bezetting werden de kranten onder Duitse controle gebracht en volledig gecensureerd. Al snel daarna verschenen er ook in Utrecht illegale kranten. De Bezige Bij was een illegale uitgeverij waar verzetsgedichten en -boeken werden uitgegeven. Oprichters waren de studenten Geertjan Lubberhuizen en Rut Matthijsen en zij doneerden de winst aan het Utrechts Kindercomité dat joodse kinderen hielp met onderduiken. In de panden van nummer 4 en 12 werden materialen van de Bezige Bij opgeslagen.

 Blijf op de Kromme Nieuwegracht. Ga rechtsaf de Pieterstraat in.

E. PIETERSTRAAT 11 WILLEM EGGINK

In het hoekhuis op nummer 11 woonde Wim Eggink, een student sociale geografie die een vooraanstaande rol heeft gespeeld in het (Utrechts) studentenverzet. Toen in november 1940 joodse medewerkers van de universiteit werden geschorst, kwam hij hier tegen in opstand. Hij was betrokken bij de oprichting van verschillende studenten verzetsgroepen. Ook was hij medeoprichter en redacteur van verschillende illegale bladen zoals Slaet op den Trommele! (oplage ca. 2.000), Sol Justitiae (oplage ca. 3.500) en Ons Volk: den vaderlant ghetrouwe (oplage 55.000 – 120.000). Op 21 januari 1944 werd hij gearresteerd vanwege zijn betrokkenheid bij het Parool. Hij zat o.a. gevangen in het Oranjehotel in Scheveningen, Kamp Amersfoort en de gevangenis aan het Wolvenplein. In de buurt van Hameln (D) moest hij dwangarbeid verrichten in een steengroeve, waar hij op 24 april 1945 op 24 jarige leeftijd door uitputting en ziekte is overleden. In 2005 is er een film gemaakt over zijn leven en werd hij door lezers van het Universiteitsblad uitgeroepen tot grootste alumnus aller tijden van de Universiteit Utrecht.

Foto: HUA 811619

 **Loop de Pieterstraat uit en ga rechtsaf het Pieterskerkhof in. Loop
alsmaar rechtdoor tot je op het Domplein bent. Aan je linkerhand staat het
verzetsmonument.**

F. VERZETSMONUMENT

Het verzetsmonument in Utrecht is gemaakt ter herinnering aan de omgekomen Utrechtse mannen en vrouwen die in het verzet zaten. De kunstenares, Corinne Franzén-Heslenfeld, heeft een vrouwenfiguur gemaakt, omdat er veel vrouwen in het Utrechtse verzet zaten. Het monument werd op 4 mei 1949 door Prins Bernhard onthuld. In de witte zuil staan vier dichtregels van Jan Engelman.
Ieder jaar vindt op 4 mei om 20.00 uur een herdenking plaats en legt (een nakomeling van) een lid van het verzet een bloemenkrans.

 Loop schuin naar de overkant.

G. DOMPLEIN 25 OPRICHTING NATIONAAL SOCIALISTISCHE BEWEGING (NSB)

Op 14 december 1931 vond in dit pand de oprichtingsvergadering plaats van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB). De NSB was een fascistische politieke partij die zich hard maakte voor een betere toekomst met één sterke partij en één leider, namelijk Anton Mussert. Mussert werkte actief samen met de nazi's, die de NSB gebruikten en gedoogden. Landverraders werden vaak uitgescholden voor NSB'er.

 Achter je staat het Academiegebouw.

H. DOMPLEIN 29 ACADEMIEGEBOUW

In de nacht van 12 op 13 december 1942 staken Utrechtse studenten de administratie met alle adresgegevens e.d. van studenten en universiteitsmedewerkers in brand. Zo probeerden zij te voorkomen dat mannelijke studenten en medewerkers opgepakt zouden worden en naar Duitsland werden vervoerd om daar te werken. In het gebouw staat een monument ter herinnering aan deze gebeurtenis.

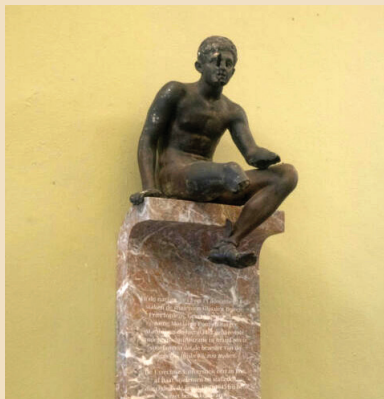

Foto: www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten

 **Loop de Korte Nieuwstraat in en loop rechtdoor. Ga 2e straat links
(Hamburgerstraat) en links door het hek. Je staat recht voor Het Utrechts
Archief.**

I. HAMBURGERSTRAAT 28 RECHTBANK

Tijdens WO II was hier de rechtbank gevestigd. Veel rechters waren lid van de NSB en daardoor waren de processen zelden eerlijk. Hier werden verzetslieden ter dood veroordeeld, terwijl op zolder onderduikers schuilden. En in de kelders lagen wapens van het verzet opgeslagen. Feitje: Wim Eggink trouwde hier in juli 1944, tijdens zijn proces, met zijn vriendin (zie foto).

Foto: collectie 16173 verzetsmuseum

Binnen bij het Utrechts Archief is speciaal een kleine tentoonstelling ingericht met foto's uit WOII. De toegang is gratis.

 Loop het hek uit en ga linksaf.

J. HAMBURGERSTRAAT 34BIS – UTRECHTSE JOODSE RAAD

In deze bovenwoning woonde tijdens WO II Alex de Haas met zijn gezin. Hij was voorzitter van de Utrechtse Joodse Raad. Deze raad werd in oktober 1941 opgericht door de Duitsers en fungeerde als doorgeefluik van de anti-Joodse maatregelen. Enerzijds hielp De Haas joodse Utrechtse aan onderduikadressen en uitstelbewijzen (tegen deportatie naar Westerbork). Anderzijds bood hij met de Joodse raad hulp bij de deportatie. De Haas was op 18 augustus 1942 op het Maliebaanstation aanwezig, toen daar de eerste trein met Utrechtse joden vertrok. Hij sprak de historische woorden: "Blijf rustig en vertrouw op onze lieve Heer." De Haas en zijn gezin overleefden de oorlog. Zij waren tijdens de bezetting in het bezit van een Ecuadoriaans paspoort, waardoor de nazi's niet goed wisten wat ze met hen aan moesten. De consul van Ecuador in Zweden heeft tijdens WOII zo'n 250 paspoorten uitgegeven, waarmee hij vele levens heeft gered.

 Loop verder, je komt op de Nieuwegracht.

In de Tweede Wereldoorlog werden veel panden op de Nieuwegracht door de bezetter gebruikt om soldaten in te kwartieren. Tegelijkertijd waren er verschillende verzetsgroepen actief.

Steek de brug over en ga rechtsaf. Ga linksaf de Brigittenstraat in.

K. BRIGITTENSTRAAT 20 ILLEGALE TELEFOONCENTRALE

Op nummer 20 was van september 1944 tot aan de bevrijding een illegale telefooncentrale gevestigd. Als gevolg van stakingen van spoorweg- én postpersoneel was het lastig om informatie te verspreiden.

De telefooncentrale werd geleid door verzetsman Henk Das (schuilnaam Ruurd) en een aantal vrouwelijke koeriers brachten, verkleed als verpleegster, de berichten naar de bestemming.

De Duitsers dachten dat er een hulporganisatie voor zieken gevestigd was. Tegen het einde van de oorlog deden zij toch een inval, maar de telefooncentrale werd niet gevonden. De geheime kamer waar de telefooncentrale was verborgen, was op de tweede verdieping van het tussenhuis. Het viel niet op dat een klein deel een laag uitgevallen extra verdieping had.

Het verzetswerk vond plaats onder de neus van de nazi's. Op nummer 24 zat het Duitse Feldgericht (rechtbank). Vlak na de oorlog zijn er foto's gemaakt van de telefooncentrale (zie foto).

Foto: HUA 604578

Loop terug naar de Nieuwegracht, ga linksaf tot de Magdalenastraat.

NIEUWEGRACHT 92 CENTRAAL ISRAËLITISCH WEESHUIS / JOODS WEESHUIS

Op de hoek van de Magdalenastraat en de Nieuwegracht was tot 1942 het

Bron: JCK F002735

Centraal Israëlitisch Weeshuis gevestigd. Dit weeshuis was een landelijk weeshuis waar joodse kinderen van 6 tot circa 20 jaar woonden o.l.v. Bernard Salomon Themans en zijn vrouw Judik. Begin 1942 woonden er ongeveer 80 kinderen, waarvan er dertig na de Kristallnacht (1938) uit Duitsland waren gevlucht. Op 20 oktober 1942 vielen de Duitsers het pand binnen en voerden alle kinderen en het personeel af. De directeur en zijn gezin konden ontsnappen, maar zij kozen ervoor bij de weeskinderen te blijven. De meesten van hen zijn in 1943 in Sobibor of Auschwitz vermoord. Voor de deur liggen Stolpersteine ter herinnering aan de bewoners. Tijdens de oorlog waren hier Duitse soldaten gevestigd en na de bevrijding Canadese soldaten.

Nadat het weeshuis, in 1942, leeg kwam te staan, heeft de NSB het beklad met de tekst Viktorie (zie foto). De V werd door het Nederlandse verzet gebruikt voor *Victory*, waarna de NSB de V claimde voor *Viktorie – Deutschland Wint*. De verfafdrucken in de Magdalenastraat zijn, als je goed kijkt, deels nog steeds zichtbaar op het pand.

Loop verder langs de Nieuwegracht.

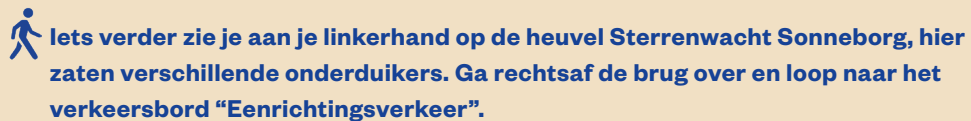
M. SERVAASBOLWERK COMMANDOBUNKER EN SONNENBORGH

Ter hoogte van het Servaasbolwerk zie je aan je linkerhand een (nieuw) appartementencomplex. Voordat de bouw van start kon, moest eerst een commandobunker met drie meter dikke muren uit 1944 worden afgebroken. Het was een bijzonder gebouw, omdat het verborgen lag achter een gevel van donker baksteen met ramen en een dak met dakpannen (zie foto). Het appartementencomplex is gebouwd op de fundering van de bunker.

Foto: HUA 844755

Op de stoep net achter het verkeersbord ligt één van de 120 tegels van de Walk of Freedom, een initiatief van het Bevrijdingsfestival Utrecht. De tegels zijn versierd met tekeningen rondom het thema vrede. Zij zijn gemaakt door 1400 leerlingen uit het basis, middelbaar en speciaal onderwijs in de provincie Utrecht. Op 5 mei 2007 is de route onthuld en hij loopt van het Domplein naar Park Transwijk, waar ieder jaar op 5 mei het Bevrijdingsfestival plaatsvindt. Aan de overkant van de weg ligt nog een tegel. Verderop in de route kom je nog enkele tegels tegen.

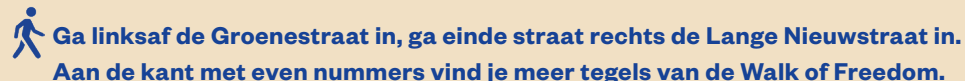
Hier woonde aan het begin van de oorlog Victor Jacob Koningsberger, professor Algemene Plantkunde en algemeen directeur van de Hortus Botanicus. Hij was de eerste Utrechtse hoogleraar die op 25 november 1940 openlijk protesteerde tegen het ontslag van joodse medewerkers van de universiteit. Hij hield de rede in de volle collegezaal van het Botanisch Laboratorium (Lange Nieuwstraat, nu UMU). Hij ging in op “het hoogste Nederlandse ideaal om niemand om zijn ras of geloof te vervolgen.”

In juni 1942 werd Koningsberger, samen met duizenden vooraanstaande wetenschappers en kunstenaars, gevangen genomen en opgesloten in kampen in Noord Brabant. In december 1943 werd hij vrijgelaten. Na zijn vrijlating liet hij op de zolder van de Orangerie in de Hortus kamers maken waar joden, studenten en geallieerde oorlogsvliegers ondergedoken hebben gezeten. Je ziet de Hortus door het hek bij nummer 185a.

De verzetsgroep de Oranje Vrijbuiters werd in 1941 opgericht door Klaas Postma en Frits Meulenbelt. De groep vergaderde hier en was actief in Utrecht, Woerden en Epe o.a. met het onderbrengen van onderduikers en het regelen van bonkaarten voor voedsel en kleding.

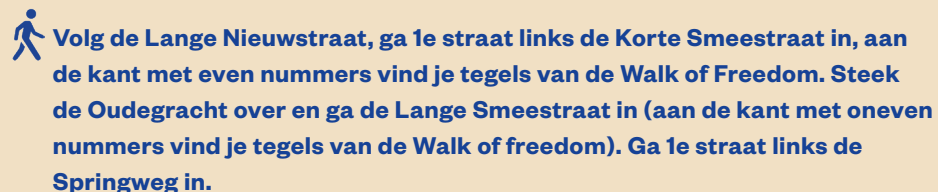
In augustus/september 1943 werd een deel van de groep opgepakt en gevangen gezet in het Oranjehotel in Scheveningen. Op 29 februari 1944 werden 18 leden gefusilleerd op de Waalsdorpervlakte. Een lid kreeg gratie omdat hij op dezelfde dag jarig was als Hitler (20 april), hij moest wel toekijken hoe 2 van zijn broers stierven voor het vuurpeloton. Op begraafplaats Tolsteeg staat een eremonument op de plek waar de mannen begraven liggen.

Toen in 1938 de buitenlandse politiek van nazi-Duitsland steeds agressiever werd, werden in Utrecht de eerste schuilkelders aangelegd in openbare gebouwen en in werfkelders, om de Utrechtse bevolking te beschermen.

Vanaf 1943 kregen de Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming en de gemeente Utrecht verzoeken van burgers om particuliere kelders in te richten als schuilplek. Het lijkt erop dat de inwoners van Utrecht de consequenties van de oorlog steeds meer voelden en de zekerheid wensten over een schuilplaats. De gemeentelijke bouw- en woningdienst controleerde de kelder en leg

zoals blijkt uit de tekening hiernaast.

Op Springweg 162 was de Joodse synagoge gevestigd en ook de Joodse Raad had hier een kantoor. In de nacht van 1 op 2 augustus 1941 werd een poging gedaan om de synagoge in brand te steken. Een overbuurman zag het gebeuren en de brand kon snel worden geblust. Toen in april 1943 de laatste joden waren afgevoerd, werd de synagoge door de Duitsers verzegeld. Het gebouw bleef daardoor onbeschadigd en kon op 10 mei 1945

weer ingewijd worden. Helaas waren er van de 1700 Utrechtse joden 1200 vermoord in de concentratiekampen. Tegenwoordig is het gebouw in gebruik als kerk.

 Loop terug naar de Lange Smeestraat en ga rechtdoor de Springweg in. Aan de kant met even nummers vind je tegels van de Walk of Freedom. Ga 1e straat rechts, Brandstraat (O), en loop door tot de Oudegracht. Ga daar links.

O. OUDEGRACHT 245 NV HUIS (OUDE TIVOLI)

Sinds 1925 was het NV Huis, zoals voormalig Tivoli toen heette, eigendom van de vakbond voor Spoorweg- en trampersoneel. Aan het begin van de oorlog werden er vluchtelingen uit de regio rondom de Grebbeberg en terugtrekkende Nederlandse soldaten opgevangen. In het jaarboek van Oud Utrecht uit 1949 is dit als volgt beschreven: "De grote concertzaal was als slaapzaal ingericht, andere zalen tot dagverblijf, een zaaltje als ziekenkamer en een werd zo goed mogelijk vrijgehouden voor moeders met baby's. De eersten avond zijn de vrouwen zo goed mogelijk ondergebracht bij bewoners van de Oudegracht in de omgeving van het N.V. Huis."

Vanaf de zomer van 1940 werd het gebouw regelmatig gebruikt voor propaganda bijeenkomsten van de NSB. Op 27 oktober 1941 vond een gezamenlijke bijeenkomst van de NSB en de nazi's plaats. Op de foto zijn vooraanstaande personen van beide partijen op weg naar de bijeenkomst.

Foto: HUA 97886

 Ga tussen Oudegracht 221 en 223 linksaf de Zwaansteeg (P) in en loop rechtdoor tot de Springweg. Ga rechts. Aan de kant met even nummers vind je tegels van de Walk of Freedom. Aan je linkerhand is de muur van het Duitse Huis (Grand Hotel Karel V).

Foto: HUA 603101

Q. SPRINGWEG MILITAIR HOSPITAAL

Op 28 augustus 1939 begon de mobilisatie van het Nederlandse leger, dat over circa 300.000 militairen beschikte. Op verschillende plekken in het land werden stellingen ingericht, om weerstand te bieden tegen een mogelijke inval. Op 10 mei 1940 viel Duitsland Nederland binnen. Het Nederlandse leger bood dapper weerstand, ondanks zware verliezen zoals op de Grebbeberg. Na het bombardement van Rotterdam op 14 mei gaf de Nederlandse regering zich over. Tijdens de gevechten zijn ruim 2.300 soldaten omgekomen en 6.000 gewond geraakt. Hier in het voormalig militair hospitaal werden vele oorlogsgewonden verpleegd.

 Volg de Springweg en ga 1° straat links, de Walsteeg (R) in. Loop door tot de Catharijnesingel.

S. WILLEMSPLANTSOEN TRUUS VAN LIER

Hier staat het standbeeld van de Utrechtse verzetsvrouw Truus van Lier. Hier aan het Willemsplantsoen schoot zij op 3 september 1943 hoofdcommissaris van politie Gerardus Johannes Kerlen neer, die in het ziekenhuis aan zijn verwondingen overleed. Truus werd na verraad opgepakt en op 27 oktober 1943 in Sachsenhausen doodgeschoten. Aan de overzijde van de singel is een narcissenmonument voor Truus geplaatst. Dit is alleen in het voorjaar te zien.

Ga rechtsaf en volg het water. Steek over en ga rechtdoor, loop Hoog Catharijne in, loop rechtdoor en ga weer naar buiten. Ga rechtsaf, je komt op het Vredenburg.

T. VREDENBURG RAZZIA EN GAARKEUKEN

Razzia

Op zaterdagochtend 7 oktober 1944 werden overal in de stad plakkaats opgehangen dat alle mannen tussen de 17 en 50 jaar zich hier op het Vredenburg moesten melden. Wijken werden afgesloten en overal in de stad werden huizen doorzocht. Velen verstopten zich. Die dag werden ruim 5000 mannen vanaf deze plek weggevoerd naar o.a. Kamp Amersfoort, Kampen, Zevenaar, Didam en Apeldoorn. Daar moesten ze veelal loopgraven graven als verdedigingslinies van de Duitsers tegen de geallieerden. Het was de grootste razzia in Utrecht.

Foto: HUA 831978

Loop naar het pand op nummer 3 (Douglas)

Tijdens de hongerwinter van 1944 organiseerde het Utrechtse bedrijf Jan Jongerius, hier een grote gaarkeuken. De leegstaande keukens van het hotel-café-restaurant Hoog Brabant werden gebruikt om de hongerige Utrechtse bevolking van eten te voorzien.

Foto HUA 811769

Loop via de Drieharingstraat (U) naar de Oudegracht. Ga linksaf en op de tweede brug rechtsaf de Lange Viestraat in. Steek de Oudegracht over, je komt in de Potterstraat (V).

Tijdens de intocht van de bevrijders op 7 mei vond er in de Potterstraat een schietincident plaats. Vanuit een winkel schoot een NSB'er op de voorbijrijdende Polar Bears, gelukkig werd niemand geraakt en de schutter werd snel gearresteerd door de Binnenlandse Strijdkrachten.

Die dag vonden er op meerdere plekken in de stad gevechten plaats tussen verzetsleden en terugtrekkende nazi's. Bij het Rosarium kwamen zelfs tien mannen om het leven. Ieder jaar

Foto: HUA 831978

vindt daar bij het monument op de Prinses Marijkelaan een herdenking plaats.

Ga rechtsaf, je bent terug op de Neude. Je bent van harte uitgenodigd voor een kopje Vrijheidsoep in de Bibliotheek.

BRONNEN

www.duic.nl

www.utrechtsmonumentenfonds.nl

www.oranjevrijbuiters.nl

www.wikipedia.nl

www.kelderkaart.nl

www.oud-utrecht.nl

www.nieuws030.nl

www.verzetsmuseum.nl

www.oorlogsbronnen.nl

www.4en5mei.nl

www.monumentcentrale.nl

www.erfgoed.utrecht.nl

www.hetutrechtsarchief.nl

www.ad.nl

www.oorlogsverhalen.nl

www.uu.nl

De Vrijheidswandeling is een unieke samenwerking tussen het Utrechts Comité 4 mei-Herdenken en het Bevrijdingsfestival Utrecht.

